

ארבעים שנות חיפוש האמת ספרי מלחמת יום הכיפורים

עפר דרורי (offerd@gmail.com)

מלחמת יום הכיפורים שהשנה אנו מציינים ארבעים שנה להתרחשותה הייתה כפי הנראה הטראומתית ביותר בין מלחמות ישראל, דומה אולי במובנים מסוימים למלחמת העצמאות. בעוד שמלחמת העצמאות נמשכה למעלה משנה וחצי, מלחמת יום הכיפורים נמשכה תשעה עשר ימים בלבד והאינטנסיביות של הקרבות, היקף הנפגעים והפצע שהשאירה אחריה כמעט בכול בית בישראל – ייחודיים רק לה. בהיותה אירוע טראומתי הן ללוחמים בחזית והן לאזרחים שבעורף, הפרסומים שלהם זכתה המלחמה הם רבים ועיקרם בתחילה בעיתונות ורק לאחר מכן בספרים.

סוגי הספרים

אפשר לסווג את הספרים שנכתבו לאחר מלחמת יום הכיפורים (ומן הסתם גם אחרי מלחמות אחרות) בכמה קבוצות:

1. כתיבה אישית,
 2. ספרי הנצחה וזיכרון,
 3. ספרי זיכרונות של בכירים,
 4. ספרי יחידות צבאיות,
 5. ספרי מחקר,
 6. ספרים רשמיים.
- הסדר שנקטתי ברשימה אינו מקרי והוא קשור גם למידת ההערכה שאני מייחס לסוגי הספרים השונים בהקשר של מלחמת יום הכיפורים.
1. הכתיבה האישית שהיא הסוג הראשון, אלה ספרים שנכתבו על ידי מחברים שהיו ברוב המקרים לוחמים בקרבות, וכתיבת הספר מאפשרת להם להעביר את חוויותיהם האישיות אל הכתב, לסגור מעגלים, ובמידה מסוימת הכתיבה מהווה עבורם תהליך ריפוי

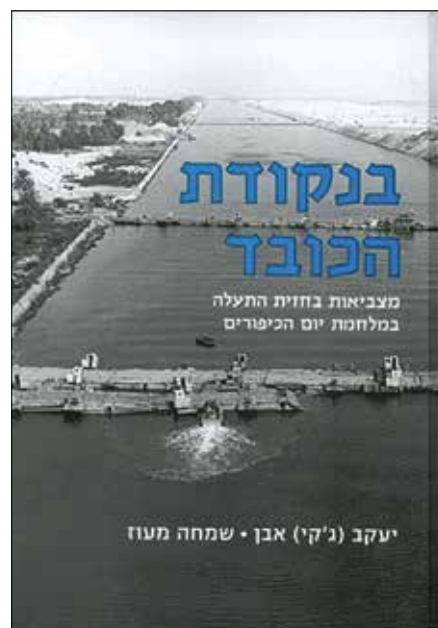
הכולל חזרה לאירועים הקשים, התמודדות איתם וסגירת מעגל. כדוגמה לספרים אישיים אציין את "סיפור מלחמה" של רון זוהר, "עוז 77" של אביגדור קהלני, "צוות 4" של דרור גרין, "תיאום כוונות" של חיים סבתו, "פלוגה י' בסופה" של מחבר שורות אלה ועוד. יתרונם של ספרים אלה שבכך שהם מביאים את המידע מכלי ראשון של אנשים שחוו את המאורעות, ובדרך כלל הם גם מביאים חוויות, תחושות ורגשות שלא נמצא בסוגי הספרות האחרים. ספרים אלה גם מביאים מידע רב ערך בהיותו מבוסס על עדויות אישיות וישירות מהמאורעות כפי שקרו, ולא דווקא לפי התוכניות שהקרב היה אמור להתנהל שעל פיהן. חסרונם של ספרים אלה ברור, הם סובייקטיביים במרבית המקרים ובמרכזם העדות האישית של הלוחם או הלוחמים, והם נשענים במרבית המקרים על זיכרונם של אנשים. הזיכרון כידוע נוטה לתעתע, בוודאי לאחר מספר רב של שנים, והמונח "רשומון" מתאר בדיוק את המצב שבו אנשים שונים שהיו באותו מקום ובאותה שעה – זוכרים ומתארים את האירועים בדרך שונה.

2. ספרי הנצחה וזיכרון עוסקים בהנצחה אישית או קבוצתית ויצאו לאור על ידי קרובים, בני משפחה, קיבוצים, מקומות עבודה ועוד. מרבית הספרים עוסקים בזיכרון ובהנצחה של בן המשפחה / חבר שנפל, חלקם גם כוללים את תיאור הקרבות הרלוונטיים. דוגמה לספר כזה שיצא במקור כספר זיכרון מודפס לזכרו של מפקד הטנק אברהם רוזנברג ז"ל, ולאחרונה הפך לספר זיכרון וירטואלי ברשת האינטרנט¹. להערכת קיימים מאות

ספרים כאלה וסוגיה זו ראויה לסקירה נפרדת ומיוחדת.

3. ספרי זיכרונות של בכירים. אלה ספרי זיכרונות של מפקדים בכירים. אף שנכתבים גם הם מזיכרונם של אנשים הם הרבה פחות אישיים מספרי הלוחמים, וההתמקדות שלהם אינה בחוויות אישיות תחת אש אלא בעיקר בהנעת הכוחות, התמקדות ביעדי הקרבות, קשר עם מפקדים בכירים ורמות ממונות ועוד. כדוגמה לספרים מסוג זה אציין את "בנקודת הכובד" של ג'קי אבן ושמחה מעוז, "בעיניים פקוחות" של צבי זמיר, "נתק'ה" של נתק'ה ניר. יתרונם של ספרים אלה בכך שהם מביאים מידע נדיר יחסית על האירועים כפי שנחו ונוהלו על ידי מפקדי הזירה או מפקדים בכירים ביחידות הצבאיות השונות. חסרונם הוא שבדרגים בכירים נכנסים גם שיקולים אישיים, לצד ניהול המערכה הישיר, אשר עלולים להטות את המידע המובא בהם.

4. ספרי יחידות צבאיות. אלה ספרים שנכתבו על ידי סופרים מוזמנים או על ידי חיילים שנתבקשו לתעד את האירועים, ומטרתם ברוב המקרים להנציח את לחימת היחידה ואת הנופלים. ספרים אלו מאופיינים בתיאור הקרבות בצורה סכמתית הכוללת מרשמי קרב, תנועת כוחות ומיקומי מפקדים. לחלק הכולל את תרומת היחידה למלחמה שמור מקום מרכזי בספר. כדוגמה לספרים כאלה אציין את "גדוד טנקים 198 במלחמת יום הכיפורים" של ישי וקסלר, "חטיבת הצליחה 421" של נדב מן, "אבירי לב – גדוד 184" של אהוד מיכלסון, "החטיבה במלחמת יום כיפור" (הכוונה לחטיבה 600). יתרונם של ספרים אלה בכך שהם מביאים את המידע

שאותו הם מייצגים, ולעתים גם על חשבון דיוק הדברים.

חיפוש האמת

חיפוש האמת של המלחמה, הסיבות לפריצתה, הסיבות לחוסר המוכנות של המדינה והצבא – הם מהמניעים של חלק ניכר מכותבי הספרים. לצדם יש סוג אחר של חיפוש האמת, בעיקר בתחום הכתיבה האישית, "אמת" במשמעות של הבנה. ניסיון אמיתי להבין את האירועים בראייה רטרופקטיבית, שבפועל כבר לא תשנה דבר או אולי תשנה מעט, אבל אולי תביא מזור לנפשם של המעורבים גם אם באיחור של שנים רבות.

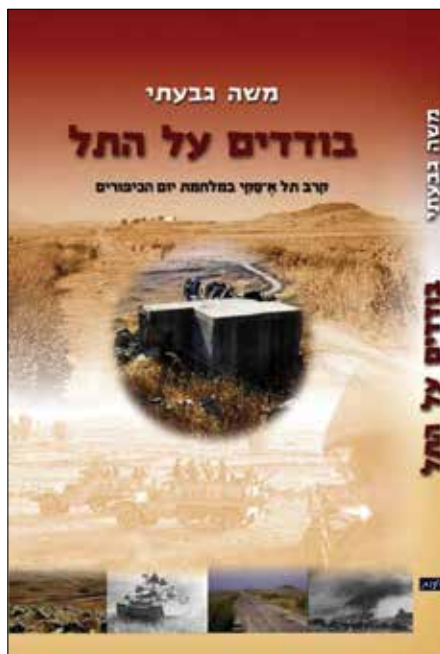
מלחמת יום הכיפורים הייתה כפי הנראה המלחמה הטראומטית ביותר שהייתה לנו מקום המדינה ועד היום. ההתעסקות בכתיבה על המלחמה שלובה בעיניי בקשר ישיר לעובדה זו. בספרו האחרון "אבי ואמי" (הוצאת כנרת, זמורה ביתן) כותב אהרון אפלפלד: "אחרי המלחמה צומחים חיים חדשים...", גם בספריו האחרים כמו למשל "עד חוד הצער" חוזר המחבר אל ימיו כנער המצטרף לחבורת פרטיזנים, ומדלג בין זיכרונותיו ערב המלחמה לבין הווייתו במלחמה עצמה. יתכן שעיסוקו של אפלפלד, מהסופרים הבולטים בארץ שכתב כבר עשרות ספרים הנוגעים בשואה, נובע מאותו המקום – מצד אחד הרצון לחזור לחיים

מלחמה כידוע היא "תוהו ובהו" במרחב של מקום וזמן מוגדרים וככזו לא מתועדים רבים ממהלכיה. בעיה נוספת המאפיינת חומרים "ראשוניים" צבאיים קשורה לזמניותם לחוקרים. כידוע מסמכים צבאיים בדרך כלל מוגנים מפני פרסום על ידי חוקים ותקנות, ואיסורים אלה נאכפים על ידי הצנזורה בישראל. במלחמה שהיקף התקלות שבה היה גדול ניצלו לעתים מפקדים בכירים את מעמדם לאחר המלחמה, בהיותם בדרג בכיר של מקבלי החלטות, ומנעו פרסום של חומרים שלא הייתה סיבה אובייקטיבית למנוע את פרסומם.

6. ספרים רשמיים אלה ספרים רשמיים שיצאו על ידי גופים רשמיים כמו מרכז ההסברה, קצין החינוך הראשי ואחרים. דוגמה לספרים כאלה הם "מי המלחמה" של שלמה טנאי, "החללים והנעדרים של מלחמת יום הכיפורים" של צה"ל, "ימי אוקטובר" של מרדכי נאור, "קרבות ברמת הגולן" של רנן צור ועמיקם בצלאל, "מלחמת יום הכיפורים" של נתנאל לורד. יתרונם של הספרים הרשמיים שהם מביאים את המידע המוסמך הרשמי, וחסרונם הוא ביתרונם – הם נותנים במה למידע הרשמי בלבד, ולעתים מוטלת בספק שלמותו ואמינותו. ברוב המקרים הם יביאו מידע המציג בצורה חיובית את הארגון

הרשמי מהקרבות ואפשר באמצעותם להבין את תמונת המערכה או הקרב, תוך תיאור מהלכי הקרבות שקרו או שהיו מתוכננים בעיני המפקדים. חסרונם בכך שהם מביאים פחות את הפן האישי / אנושי של הלוחמים, ומטבע הדברים מתעלמים מירידה לפרטים של האירועים בעיני המשתתפים בהם.

5. ספרי מחקר הם ספרים שנכתבו על ידי חוקרים והיסטוריונים ומטרתם חקר אובייקטיבי של האירועים עד כמה שאפשר. מטבע הדברים מרבית החוקרים לא היו שותפים פעילים בקרבות אבל יש גם יוצאים מן הכלל. חלק מהמחקרים נעשו במסגרת חיבורים לתארים אקדמיים. כדוגמה לספרים מסוג זה אפשר לציין את "בודדים על התל, קרב תל א-סקי במלחמת יום הכיפורים" של משה גבעתי, "צליחה" של עמירם אזוב, "הסדיר יבלום" של עמנואל סקל. יתרונם של ספרים אלה באובייקטיביות שלהם והשימוש שהם עושים במקורות ראשוניים כמו פקודות מבצע, מפות, תמלול הקלטות רשת הקשר ועוד. מצד שני ספרי מחקר שנכתבו על ידי אנשים שהיו מעורבים או שותפים בקרבות, נוטים מטבע הדברים להיות פחות אובייקטיביים, ואם הם נכתבו באצטלה מחקרית יש בהם בעייתיות מסוימת. חסרונם של ספרי המחקר הוא בכך שהם מבוססים על תיעוד קיים.

בודדים על התל

אבירי לב

החללים והנעדרים במלחמת יום הכיפורים

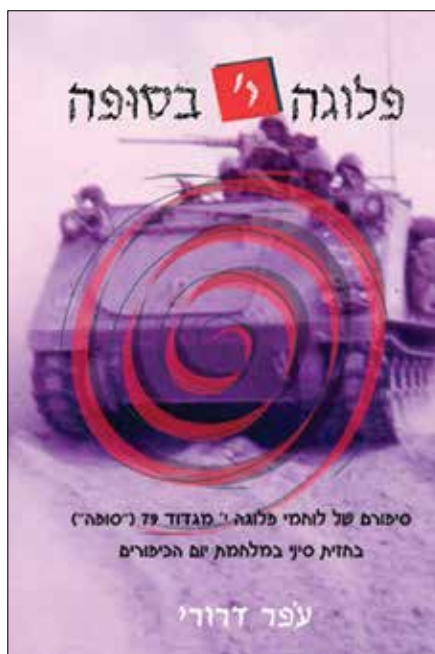
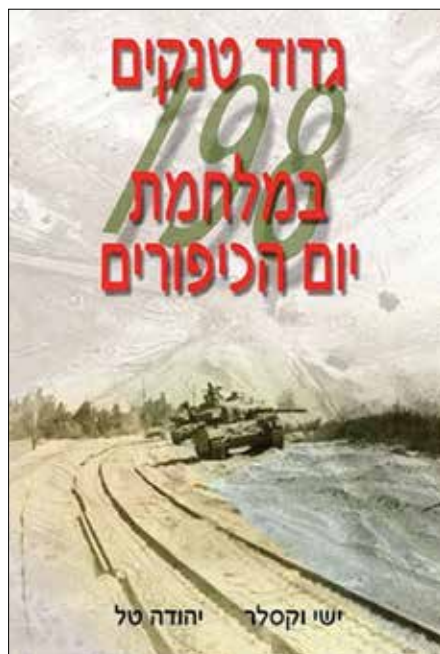
הח"ר. השריון שהיה ממובילי הקרבות במלחמות השונות הפך בשנים שלפני מלחמת לבנון השנייה לנגר, ומפקדיו הבכירים לא העזו להשמיע דעתם ברמה. כך נוצר המצב שבו מפקד שהינו איש חיל אוויר מבטל בהינף קולמוס מפקדות שריון, סוגר יחידות ואין פוצה פה ומצפצף. "שתיקת הקצינים" קראתי בזמני לתופעה וגם קיבלתי לה חיזוק רב בעילום שם מתוך שורות הצבא (ראו באתר www.global-report.com/drori). חבל שלא עמדו לנו אנשים בעלי אומץ לב ואזרחי גם ב"קרבות" בקריה בתל אביב ומנעו את דלדול כוחות היבשה והאיימונים עד כדי חוסר יכולת מקצועית בסיסית של הכוחות המשוריינים. חיפוש האמת אסור לו שיעשה רק בין ספרים המונחים על המדף. הספר מתאר את האירועים אבל את האירועים אפשר לשנות בהווה עוד בטרם ייכתבו ספרי הפקת הלקחים.

העולם משתנה ואנו אתו, והרצון להרחיב ידע קיים אצל רבים, והאקדמיזציה מחלחלת בכל תחומי החיים, גם בצבא לעתים וגם על חשבון העשייה הצבאית עצמה. המחקר האקדמי בוחן את האירועים ומנסה לתת להם הסבר, עיסוק יתר אקדמי בצבא עלול ליצור מצב שבו תינתן עדיפות

עומד רק אל"ם? יתכן שרק "בוגרי" מלחמת יום הכיפורים הזדעזעו ממה שהתחולל בצבא ערב מלחמת לבנון השנייה ובמהלכה. נראה היה ששום דבר לא נלמד, וכול דבר האפשרי ללמידה פשוט נשכח, בין ביוזעין ובין שלא ביוזעין. הלקח אינו צריך להיות ממוקד בהכרח במערכת נשק כזו או אחרת, הלקח הוא בחטא הגאווה הכולל בתוכו גם ביטחון עצמי מופרז של הצמרת הצבאית בשינוי סדרי בראשית ככול הקשור לתפיסת המלחמה היבשתית, בחטא חוסר המוכנות והמחשבה כי "אש מנגד" היא המולך החדש, בביטחון שהמלחמה הבאה בוודאי תהיה שונה מקודמתה, ולכן כול מה שטוב היה בעבר – דינו להימחק. לעתים טעות בהפקת הלקחים נעשית בתום לב אנושי, אבל אפשר לצמצם אותה אם הצמרת הצבאית בונה עצמה בריבוי דעות ובפלורליזם המכובד על ידי המפקד. כאשר שדרת הפיקוד מְמַנָּה תחתיה אומרי-הן ומשדרת כי דעות השונות מדעת המפקד ראוי להן שלא להישמע, במצב זה טעות אנושית של מפקד מועצמת עשרות מונים. דווקא לשריון ולמפקדיו יש להכות על חטא ולא על חזה חבריהם מפקדי

רגילים ולשכוח חוויות כואבות, ומן הצד השני הצורך לשחזר שוב ושוב את פרטי הפרטים של אירועים קשים. האם החזרה לפרטים היא "חיפוש האמת"? האם היא כוח החזק מהכותבים והיא אשר מניעה אותם לכתוב? מן הסתם אין תשובה אחת ואין תשובה אחת נכונה. ברמה הלאומית יש לדאוג שהזיכרון לא יקהה, במיוחד כאשר נכוננו לנו אתגרים רבים נוספים. כול עוד אפשר להפיק לקחים ממלחמת יום הכיפורים שישרתו את העתיד – ראוי וחובה להפיק אותם. במישור הפקת הלקחים הצבאיים – לאומיים חטאה מדינתנו רבות, בכך שספרים שנכתבו על ידי חוקרים צבאיים על מלחמת יום הכיפורים הונחו בכספות ולא פורסמו בציבור, לעתים אפילו לא נחשפו בפני מפקדי הצבא הבכירים. מסתבר שהרצון שלא להביך מפקד בכיר חזק מהרצון שלא ייפגעו חיילים נוספים, ואולי היות מחלקת היסטוריה של הצבא כפופה להיררכיה הצבאית היא גם כול חטא. אילו הייתה מחלקת היסטוריה של צה"ל בדומה לצנזורה הצבאית, שייכת לצה"ל אבל כפופה להחלטות בג"צ היו מרבית המחקרים שלה על מלחמת יום הכיפורים מפורסמים ברבים ומביאים אתם גם תועלת אמיתית לשדה הקרב, מעבר לעניין אקדמי לחוקרים. כאשר שר ביטחון יכול בהינף קולמוס למנוע הפצת ספר צבאי שכבר נכתב, הודפס וממתין לחלוקה במחסני ההוצאה לאור של משרד הביטחון, מה לנו כי נלין על מחלקת ההיסטוריה שבראשה

עז 77

אני תקווה שספרי המלחמה בעתיד יהיו ספרים תיאורטיים על מהות הקרב, הפקת לקחים מקרבות העבר והשלכותיהם על ההווה, ובעיקר שייתמו מלחמות מהארץ, וכי מצב אי-הלוחמה שנראה כול כך רחוק בהווה – אכן יתממש. לשם כך עלינו לעסוק בין היתר בהיסטוריה הצבאית שלנו, במחקרים אוניברסיטאיים שפרסומם לא יהיה נתון למוראם של בכירים הן בצבא והן בפוליטיקה, ובשימור מורשת הקרב והגבורה שלנו.

לסיום אודה על עזרתכם הקוראים בעדכון הרשימה. אכיר תודה לכול המכיר ספר על מלחמת יום הכיפורים שאינו ברשימה, שישלח אליי את פרטיו כמפורט ברשימה. כמו כן אודה על עדכון פרטיו החסרים של ספר שנמצא ברשימה.

רשימת ספרים על מלחמת יום הכיפורים: הרשימה נאספה ונשמרת מעודכנת על ידי עפר דרורי.

אין להעתיק את הרשימה לכול אתר או פרסום. אחר. העתקה מכל סוג שהוא מהווה הפרת זכויות. השלמות ותקונם יתקבלו בברכה:

offerd@gmail.com

לאור, שנת הפרסום והערה ככול שמצאתי לנכון לציין, בעיקר בהתייחס ליחידה הצבאית שהספר מתאר. הרשימה אינה כוללת במודע ספרי זיכרון אישיים אף שחשיבותם רבה, בין היתר מפני שמרביתם יצאו לאור במסגרת פרטית והנגישות שלהם לציבור קטנה. כול חוסר בספר ברשימה או טעות – הם על אחריותי שלי בלבד. אשמח לעדכון על כול חוסר או טעות לשם שיפור הרשימה בעתיד.

מבלי להיכנס לניתוח מפורט של הרשימה אציין רק כי בחמש השנים הראשונות למלחמה (1973 ועד 1978) יצאו לאור חמישים ספרים, שזה המספר הגדול ביותר של ספרים בפרק זמן זה. בין השנים 2003 ל 2008 יצאו ארבעים ואחד ספרים שזהו המספר הגדול השני של ספרים שיצאו בפרק זמן דומה של חמש שנים. היקף זה מוסבר בכך שבשנת 2003 שהייתה שנת השלושים למלחמה, ובשנים הסמוכות לה, עלו וצפו מחדש אירועי המלחמה וזיכרונותיה, דבר שהניב מספר גדול של ספרים. מחקרים פסיכולוגיים מראים כי אירועי הטראומה המלחמתיים צצים ועולים כשלושים שנה לאחר אירועי המלחמה, כפי שגם קרה במלחמת וייטנאם בארצות הברית.

לחקר האירועים על פני עשייתם, עדיפות לניתוח המידע על פני למידה כיצד להתנהל בשדה הקרב. את הלימוד וההכשרה צריך להשקיע בניהול המערכה והקרב ופחות בניהול עצמו. מלחמת יום הכיפורים הסתיימה כפי שהסתיימה הודות לגבורת הלוחמים ונחישותם, אומץ הלב והפיקוד של המפקדים, אבל בעיקר בגלל מוכנות מקצועית גבוהה ביותר של הכוחות הלוחמים. הצבא שלפני מלחמת יום הכיפורים היה צבא שמרבית זמנו עסק באימונים ולמצב זה יש לחתור גם היום.

רשימת ספרי מלחמת יום הכיפורים

אני מנהל רשימה של ספרי מלחמת יום הכיפורים כבר שנים רבות ומנסה לשמר אותה מעודכנת ומלאה עם כול הופעת ספר חדש בנושא. הרשימה שהיא עבודת איסוף של יחיד בוודאי אינה שלמה, אף שאני מקבל מעת לעת עדכונים על ספר החסר בה וכמובן מעדכן אותה מידי. ברשימה שאני מתחזק קיימים נכון לחודש מאי 2013 למעלה ממאה ושישים ספרים. בדפים הבאים תוצג הרשימה המלאה כאשר המיון יהיה לפי שם הספר. הרשימה כוללת אם שם הספר, שם המחבר, ההוצאה

הערה:

1. ראה, #/0 http://flash-pub.com/pub/ebooks/8f41a08d75/index.php